

MEDALION ISTORIC : JULES MICHELET (1798—1874)

CONSTANTIN ȘERBAN

Unul din cei mai de seamă istorici ai Franței din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, aparținând epocii romantice, a fost Jules Michelet a cărui valoroasă și cuprinzătoare operă a contribuit în mare măsură la dezvoltarea științei istorice europene contemporane. Lucrările sale în limba franceză și în traducere, cunoscute la noi încă de la mijlocul secolului trecut, au fost un prețios exemplu de cercetare pentru mulți istorici români ale căror studii și monografii au fost influențate de concepțiile sale metodologice. De aceea, comemorarea centenarului morții sale anul acesta, la 9 februarie, este un moment prielnic nu numai pentru evocarea puternicii sale personalități, care a impresionat în mod deosebit pe contemporanii săi, dar și pentru a sublinia aportul său în formarea ideologică a revoluționarilor români din 1848 cu care a avut strânse legături de prietenie înainte și după revoluție.

Fiul unui tipograf întreprinzător, dar care avea să fie ruinat în epoca primului imperiu napoleonian, Jules Michelet s-a născut la Paris la 21 august 1798. Din cauza greutăților familiale, tinerețea sa va fi zbuciumată, plină de lipsuri materiale. Totuși, în ciuda acestei situații, dar mai ales datorită precocității sale intelectuale, el va reuși să obțină în scurt timp bacalaureatul la 19 ani și doctoratul în Litere la numai 21 ani, cu o teză asupra *Vieților oamenilor iluștri de Plutarh*.

Curînd după aceea, va face o strălucită carieră didactică, mai bine de două decenii, în învățămîntul parizian, mai întii ca profesor la Colegiul Charlemagne (1821), apoi la Colegiul Sainte Barbe (1822), la Școala normală superioară (1829) și, în fine, la Collège de France, din 1838. Paralel cu munca didactică, marele istoric francez a desfășurat și o bogată activitate științifică în urma îndelungilor sale cercetări arhivistice. De altfel, la Arhivele Franței el a ocupat din 1831 un important post administrativ care i-a permis timp de peste două decenii să ia contact direct cu prețioasele mărturii ale trecutului poporului francez.

Primele lucrări ale lui Jules Michelet vor fi mai mult instrumente de lucru și eseuri în probleme de istorie universală și de filozofia istoriei. Așa se explică de ce avea să publice mai întii un *Tablou cronologic al istoriei moderne de la cucerirea Constantinopolului pînă la Revoluția franceză* (1825), și un

Tablou sincronice al istoriei moderne 1453—1648 (1826), urmate de un comentariu asupra principiilor filozofice ale lui Giambattista Vico, intitulat *Principii de filozofie a istoriei* (1827). Totuși, ele ne dezvăluie cristalizarea primelor elemente ale concepției sale cu privire la studiul istoriei. Așa, de ex., istoricul francez va considera, din această vreme, că orice studiu de istorie națională trebuie încadrat în istoria universală, nu numai pentru a înțelege fenomenul respectiv dar și pentru a-i afla locul în ansamblul lumii cu care a fost contemporan. Aceasta pe de o parte. Pe de alta, studiile sale istorice vor conține și elemente din gândirea sa filozofică aflată sub influența lui Giambattista Vico.

Dar, așa cum afirmă și unul din numeroșii săi biografi, cel mai mare eveniment din viața lui Jules Michelet a fost revoluția din 1830 care avea să-l entuziasmeze într-atâta încît va îmbrățișa fără ezitare ideile liberale, fiind convins că istoria Franței de pînă atunci nu fusese decît o luptă continuă a poporului împotriva despotismului. Totodată, acest eveniment va influența considerabil activitatea sa didactică și științifică. Mai întii, la Școala normală superioară el va transforma catedra de istorie într-o adevărată tribună pentru triumful ideilor democratice în rindurile tineretului, prin intermediul istoriei; apoi, viitoarele sale cercetări vor fi concentrate asupra istoriei Franței din epoca medie și modernă. De aceea, curînd avea să publice *Introducere la istoria universală* (1831), în care arată nu numai rolul internațional al Franței dar și marile sale principii cu privire la cercetarea istoriei. Cu acest prilej, Jules Michelet va da următoarea definiție a istoriei: „Odată cu omenirea a început un război care se va termina odată cu ea dar nu mai înainte; acela al omului împotriva naturii, al spiritului împotriva materiei, al libertății împotriva fatalității. Istoria nu este altceva decît povestirea acestei lupte nesfîrșite”. După aceasta, va scrie *Tratatul de istoria Franței pînă la Revoluția franceză* (1833). De altfel, pînă la revoluția din 1848 aceasta va fi epoca celui mai mare efort al erudiției sale, dacă ne gîndim că în timp relativ scurt a publicat: *Istoria romană* (1831), *Memoriile lui Luther scrise de el însuși* (1836), *Originile dreptului francez* (1837), *Procesul Templierilor* (1841), *Poporul* (1846).

În noile sale lucrări se constată un profund atașament față de ideile înaintate ale umanismului, față de lupta maselor populare, — poporul cu instituțiile sale, cu obiceiurile și tradițiile sale apare drept principalul actor pe scena teatrului umanității —, față de concepțiile anticlericale, ca o formă pentru promovarea unei gândiri liberale. Și tot în această epocă va începe să publice primele volume din principalele sale opere istorice și anume *Istoria Franței* și *Istoria revoluției franceze*.

Începută în 1833 și încheiată după trei decenii, cînd apare volumul al 18-lea, *Istoria Franței*, care cuprinde o lungă perioadă din trecutul patriei sale pînă la domnia lui Ludovic al XVI-lea, este un model de lucrare erudită, de narațiune istorică de mare valoare, autorul ei punînd în circulație, pentru prima dată, un mare număr de documente inedite și de o mare importanță. Mergînd pe căile bătute de înaintașii săi, Jules Michelet a căutat să verifice, în spirit critic, toate faptele pe care le cunoștea din expunerile anterioare, iar pe baza izvoarelor de arhivă și-a făcut o părere personală asupra fiecărui

eveniment și personaj în parte. De asemenea, căutînd să înțeleagă trecutul patriei sale, istoricul francez a reînsuflețit acest trecut, în culorile cele mai reale, considerînd că istoria este totodată și o renaștere a trecutului.

Dar, Jules Michelet a acordat o deosebită atenție și formei în care a redactat opera sa. El are un stil emotiv, atractiv, captivant adeseori, cu imagini de un realism surprinzător la un romantic ce era, dînd cititorului impresia, de cele mai multe ori, că se află în mijlocul evenimentelor și popoarelor de mult dispărute; faptele se înlănțuie și se deduc, autorul dînd dovadă de multă sensibilitate, imaginație și obiectivitate. De aceea, tablourile istorice pe care le evocă prind viață în cursul expunerii sale, prind viață în imaginația cititorului, fie că ele se referă la lupta lui Vercingetorix contra romanilor, la viața pe care o ducea Carol cel Mare la Aix-la-Chapelle, la procesul Templierilor din vremea lui Filip al IV-lea cel Frumos, sau la bătăliile de la Crécy, de la Nicopole ori de la Azincourt. Iată, de exemplu, portretul lui Carol cel Mare: „Acolo, în palatul său de la Aix (Aix-la-Chapelle), merita să fie văzut Carol cel Mare. Restauratorul Imperiului roman de Apus lipsise Ravena de cele mai prețioase statui de marmoră pentru a împodobi barbara sa Romă. Activ pînă și în sălașul său de odihnă, studia aici, sub îndrumarea lui Pietro din Pisa, a saxonului Alcuin, gramatica, retorica, astronomia, învăța să scrie, lucru rar pe atunci. Socotea că știe să cînte frumos în străină și îi indica fără cruțare pe aceia dintre clericii săi care îndeplineau prost această îndatorire... Se trezea de cu zori pentru slujba de dimineață. Înalt de stat, cu capul rotund, gîtul gros, nasul lung, pîntecul puțin rotunjit, vocea slabă, acesta este portretul lui Carol făcut de istoricul contemporan (Eginhardt).¹

În *Istoria Franței* se întîlnesc în același timp pagini de mare valoare privind instituțiile din evul mediu și de la începutul epocii moderne. Astfel, schițele pe care ni le prezintă în capitolele „Franța feudală” sau „Starea în care se afla Franța între 1431 și 1440”, cuprind numeroase elemente privind organizarea internă statală pe care cercetările ulterioare le completează numai în mică măsură. Mai mult chiar, sub influența lui Herder,* el avea să fie primul dintre istoricii francezi care în *Istoria Franței* a demonstrat că geografia și istoria formează un tot unitar, că aceste două științe se completează una pe alta, că ambele nu pot fi înțelese una fără alta. De altfel, al doilea volum al acestei lucrări începe cu o descriere geografică a Franței de o inegalabilă frumusețe. Acest fapt reiese, de exemplu, din prezentarea vieții din Galia romană sau din Franța feudală, înainte și după Războiul de 100 de ani, din expunerea privind politica de intervenție a regilor Franței în Italia (vezi capitolul „Descoperirea Italiei”), din prezentarea campaniilor militare ale lui Ludovic al XIV-lea, etc.

Cealaltă operă este *Istoria revoluției franceze* începută în 1847 și încheiată în 1853 (în prima ediție; o nouă ediție între 1876—1879, în 10 volume). Concepută ca o continuare a *Istoriei Franței*, dar de o mai mare profunzime, pe măsura problemelor pe care le ridică, această nouă operă s-a

¹ Vezi Jules Michelet, *Istoria Franței, Scrieri alese*, vol. I, București 1973, p. 39.

* Gînditor și istoric german (1744—1803); creatorul filozofiei istoriei.

bucurat în vremea cînd a apărut de un succes răsunător, explicabil dacă ne gîndim că ideile înaintate ale revoluției burgheze din 1789 pătrundeau în această perioadă în bună parte deformată în viața politică și socială a țării.

Preludiile *Revoluției* aveau să fie prezentate, mai tîrziu, în ultimul volum al *Istoriei Franței*, însă felul cum autorul tratează momentele cele mai de seamă ale revoluției dovedesc că în concepția sa istorică se produsese o importanță cotitură. Pentru el „Alegerile din 1789” aveau o importanță tot atît de mare ca și „Deschiderea Statelor generale” sau ca și „Jurămîntul de la Jeu de Paume”. Totuși, cînd înfățișează lupta deslănțuită de masele populare, cărora le acordă un rol preponderent în revoluție, împotriva privilegiilor feudale, se întrece pe sine în pagini de un puternic realism consacrate insurrecției din Paris, luării Bastiliei, marșului parizienilor la Versailles, ședințelor Adunării Naționale sau Adunării Constituante, Convenției girondine sau iacobine. În concepția lui Jules Michelet *Istoria Revoluției franceze* nu putea fi înțeleasă decît concentrată în jurul unor mari personalități, exprimînd aspirațiile maselor, dintre care aceea a lui Danton le va întrece pe toate. Prin poziția pe care o ia față de personalitățile marcante ale revoluției, istoricul francez își exprimă propriile sale convingeri politice. Simpatia sa pentru Danton este echilibrată de antipatia pe care o manifestă față de Marat și Robespierre. Iată de ex. portretul acestuia din urmă: „Stîngaci, simțindu-se stingherit, suferind încă din '89 din pricina rîsetelor pe care le stîrnea în Constituantă, se încordase tot de ură, se înălțase parcă sub aprobarea poporului. Mersul lui de automat era cel al unei statui de piatră. Ochii, din ce în ce mai îngrijorați aveau sticlirea ștearsă a oțelului, exprimau efortul celui miop, care vrea să vadă, care ar voi să vadă în însăși inima lucrurilor, precum și abstracțiunea nemiloasă a celui care nu mai vrea să fie om, ci încarnarea unui principiu.”²

În felul acesta, pentru prima dată epopeea revoluției burgheze din 1789 era scrisă de un mare istoric care curăța expunerea evenimentelor de opiniile deformată ale înaintașilor săi, pentru a o prezenta în mod obiectiv, însuflețit fiind de cel mai înalt patriotism. De aceea, lectura acestei lucrări magistrale se face în mod vibrant, trezind emoții aproape la fiecare pagină, sentimentele pe care le trezesc imaginile viu colorate fiind, de fapt, sentimentele de care a fost animat însuși autorul cînd și-a redactat opera. În fine, în *Istoria revoluției franceze*, Jules Michelet a mai urmărit și a reușit, în bună parte, să insuflă cititorului convingerea că această revoluție ale cărei înalte principii progresiste făcuseră înconjurul întregului continent european, trecînd chiar și peste Ocean, avea să se concentreze pentru generațiile viitoare în jurul ideii de dreptate și înțelegere universală.

Se știe că Jules Michelet a avut strînse legături și cu revoluționarii români din 1848, în special cu C. A. Rosetti, N. Bălcescu I. Ghica, Scarlat Virnav, frații D. și I. C. Brătianu. Aceștia, mai ales în emigrație, i-au audiat cursurile ținute la Collège de France, în special acelea *Despre Popor*, și *Despre Naționalitate*. Entuziasmat, C. A. Rosetti va scrie în „Notele” sale

² Vezi Jules Michelet, *Istoria revoluției franceze, Scrieri alese*, vol. II, București, 1973, p. 247.

intime următoarele : „Ieri l-am ascultat pe Michelet ; pentru mine este o zi de sărbătoare ziua în care-l aud, căci mi-a arătat că în natură omul și mai cu seamă femeia poate găsi sprijinul și consilierul cel mai puternic“.³

Curînd, în țările române cuvîntul de tribun pentru drepturile popoarelor asuprite avea să fie cunoscut prin articolele publicate de Gh. Barițiu în „Gazeta de Transilvania“, în 1846, iar N. Bălcescu își va schița programul revoluționar pentru emanciparea patriei sale, în discursul ținut la Paris în noaptea de anul nou 1847/1848 sub titlul „Privire asupra stării de față, asupra trecutului și viitorului Patriei“.

Aceiași revoluționari români care întrețineau cu Jules Michelet o bogată corespondență — ce așteaptă să fie publicată — au purtat vii discuții cu el privind viitorul țărilor române. Despre aceste momente, C. A. Rosetti avea să scrie mai tîrziu următoarele : „Este un adevăr sublim să vorbești cu un om de geniu (adică Jules Michelet). Admiră foarte mult revoluția noastră, nația noastră pe care o numea Colonia lui Traian. Ați făcut mare lucru, zicea, (Michelet) să puneți o nație în călindarul lumii !“⁴ Tot așa I. Ghica relatează în amintirile sale : „Fericiți sînteți voi tinerilor români, ne zicea Michelet, în țara voastră totul este de făcut, fiecare din voi se poate distinge și chiar ilustra prin fapte patriotice și mărețe“.

În 1853 Jules Michelet a publicat lucrarea *Principatele dunărene. Doamna Rosetti*, în care susține cu înflăcărare emanciparea poporului român și drepturile sale legitime de a-și recîștiga independența și suveranitatea statală. Prezentînd problema țărilor române în contextul dunărean, la aceea vreme de mare actualitate în politica internațională, istoricul francez acordă o deosebită atenție istoriei limbii și poporului român, tradițiilor și obiceiurilor sale, monumentelor sale de artă pe care le prezintă în culorile cele mai frumoase. Astfel, despre poporul român scria următoarele : „Popor născut pentru a suferi, natura l-a înzestrat cu două lucruri care-l fac să dureze : răbdarea și elasticitatea care te fac totdeauna să te ridici cînd ești încovoiat. Nu o comparați cu monumentele romane, cu drumurile veșnice care-i străbat teritoriul. Este mai curînd rezistența, puternica și mlădioasa rezistență a digurilor din fascine de care se sparg valurile oceanului ; ei (adică românii) ar fi putut ridica și diguri de granit !“. Iar despre revoluția din 1848 din Țara Românească nota : „Revoluția izbucnea la București la 23 iunie (stil nou) în ajunul aceleiași zile în care aceea din Paris pierea înăbușită în sînge, pierea și sîngera. Libertățile care renăscuseră la toate națiile din Europa aveau să primească o cumplită contra lovitură... Oameni de orice natură, de orice opinie — continuă el — citiți frumoasa și nobila proclamație a revoluției din Țara Românească din 1848 ; priviți cumpătarea, modestia ei de necrezut, înduioșarea de care face dovadă... ochii voștri, sîntem siguri, nu vor privi pînă la capăt căci se vor umple de lacrimi“.

În fine, despre N. Bălcescu, despre a cărui moarte aflase de curînd, Jules Michelet va scrie : „L-am pierdut de curînd. Era un erudit de prim ordin și totuși un spirit practic foarte precis, foarte luminat. El ar fi fost

³ Radu Pantazi, C. A. Rosetti, *Gînditorul, omul*, București, 1969, p. 190.

⁴ *Ibidem*, p. 128.

marele istoric al țării sale și fără îndoială unul din conducătorii ei cei mai înțelepți“.

Spre sfârșitul vieții, Jules Michelet a început să scrie, ca o continuare a *Istoriei revoluției franceze*, lucrarea care trebuia să încununeze întreaga sa operă științifică și anume *Istoria secolului al XIX-lea*. Primul volum, apărut în 1872, a fost consacrat Directoratului și originii Bonapartiștilor, celelalte două, apărute în anul următor, prezentau Consulatul și prima epocă a imperiului. Ceea ce trebuie reținut din această lucrare este faptul că el a prezentat pe Napoleon I într-o imagine cu totul necunoscută contemporanilor săi.

Fără să fi desfășurat o activitate politică, Jules Michelet a manifestat totuși o puternică reținere, ușor de înțeles, față de evenimentele care s-au desfășurat în Franța după 1848, pînă la sfârșitul celui de-al doilea imperiu. Totuși, urmărind evenimentele cu mult discernămint, rar egalat de contemporanii săi, a prevăzut încă din 1869 inevitabila prăbușire a lui Napoleon al III-lea. Ulterior, după izbucnirea războiului franco-prusac, a publicat la Florența, unde se afla să-și îngrijească sănătatea, apelul patriotic intitulat: *Franța în fața Europei*, în care califica războiul drept o crimă la adresa umanității, considerînd că Franța avea o nobilă misiune în lume și anume de a menține pacea prin politica sa internațională.

Surmenat pînă la epuizare în urma muncii neobosite desfășurată în domeniul didactic dar mai ales științific, timp de o jumătate de secol, viața lui Jules Michelet se va stinge la 9 februarie 1874 pe malul însorit al Mediteranei, la Hyeres, lăsînd poporului francez și întregii omeniri, o operă de mare valoare nu numai pentru contemporanii săi ci și pentru generațiile viitoare.